

Piedāvāto pabalstu un nodokļu reformu ietekme uz iedzīvotāju ienākumiem: kas būs galvenie ieguvēji?

Anna Pļuta, Anna Zasova*

2020. gada februāris

Nesen publiskajā telpā parādījās informācija par nodokļu un pabalstu reformām, kuras Latviju varētu sagaidīt nākamajos gados. Šajā rakstā mēs apskatām dažas no piedāvātajām reformām no ienākumu sadalījuma un nevienlīdzības viedokļa.

Atbalsts ģimenēm ar bērniem

- Ģimenes valsts pabalsta paaugstināšanas rezultātā visvairāk iegūst trūcīgākās mājsaimniecības: viņu ienākumi pieaug vidēji par aptuveni 3.5%, bet turīgāko mājsaimniecību ienākumi – mazāk kā par 0.5%;
- Ja prioritāte ir atbalstīt trūcīgas mājsaimniecības un budžeta līdzekļi ir ierobežoti, IIN atvieglojuma par apgādājamiem bērniem aizstāšana ar jaunu pabalstu strādājošajiem vecākiem ir efektīvāks risinājums nekā ģimenes valsts pabalsta palielināšana.

Diferencētā neapliekamā minimuma (DNM) reformas

- Tās samazinās darbaspēka nodokļu slogu, bet neviena no šīm reformām būtiski neietekmēs ienākumu nevienlīdzības rādītājus, jo lielākie ieguvēji ir mājsaimniecības ar vidējiem rīcībā esošajiem ienākumiem. Trūcīgākās un turīgākās mājsaimniecības iegūs salīdzinoši maz.

IIN likmju izmaiņas un diferencētā neapliekamā minimuma aizstāšana ar fiksētā apmēra neapliekamo minimumu

- No piedāvātajām IIN izmaiņām iegūs visas iedzīvotāju grupas, bet lielākās IIN reformu ieguvējas ir salīdzinoši turīgas Latvijas mājsaimniecības, kas atspoguļosies arī ienākumu nevienlīdzības pieaugumā;
- Šis augsto algu saņēmēju ieguvums galvenokārt nāk no neapliekamā minimuma palielinājuma, jo piedāvātais fiksētais neapliekamais minimums pārsniedz maksimālo DNM (EUR 300), kas tiek piemērots 2020. gadā.

* Anna Pļuta: anna.pluta@biceps.org; Anna Zasova: anna@biceps.org

Nesen publiskajā telpā parādījās informācija par nodokļu-pabalstu sistēmas iespējamajām izmaiņām, kuras sagaida Latviju nākamajos gados. Galvenie šo reformu mērķi ir skaidri deklarēti: uzlabot cilvēku dzīves kvalitāti, sekmēt ekonomikas izaugsmi un veicināt Latvijas starptautisko konkurētspēju. Bet vai šīs reformas palīdzēs samazināt ienākumu nevienlīdzību? Un kuras iedzīvotāju grupas būs galvenās šo reformu ieguvējas un zaudētājas? Mēģināsim atbildēt uz šiem jautājumiem.

Atbalsts ģimenēm ar bērniem

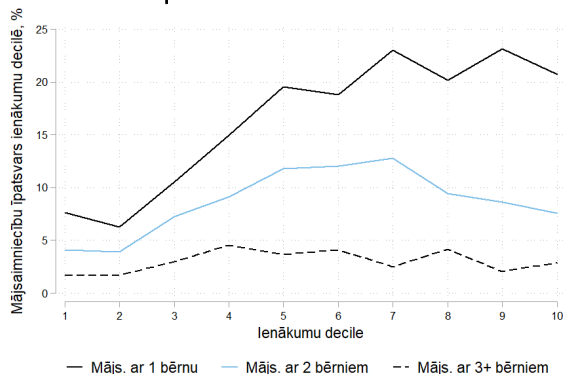
Tiek piedāvāti daži varianti, kā palielināt atbalstu ģimenēm ar bērniem. Pirmais reformu virziens paredz būtiski palielināt ģimenes valsts pabalstu (ĢVP), tai pašā laikā atsakoties no piemaksām, kuras ir pieejamas ģimenēm ar diviem bērniem vai vairāk. Tā, vienā no piedāvātajiem scenārijiem ĢVP ģimenei ar vienu bērnu piedāvāts palielināt no EUR 11.38 mēnesī līdz EUR 25, ģimenei ar diviem bērniem — no EUR 44.14 (ieskaitot piemaksu) līdz EUR 100 mēnesī, ģimenei ar trim bērniem — no EUR 128.28 līdz EUR 300, bet par katru nākamo bērnu ģimenē ĢVP atstāt nemainīgu (EUR 100).

Otrs reformas virziens paredz aizvietot pašreiz piemērojamo IIN atvieglojumu par apgādībā esošiem bērniem ar fiksētā apmēra pabalstu, ko varēs saņemt strādājošie vecāki. Šis otrais variants prasa papildu paskaidrojumus. Kāpēc aizvietot atvieglojumus ar pabalstiem? Iemesls ir tāds, ka daudzi vecāki ar bērniem, kuri saņem zemas algas, nevar pilnā mērā izmantot IIN atvieglojumus, jo viņu ienākumi ir zemāki par atvieglojumu summu. To piedāvāts risināt, aizvietojot IIN atvieglojumus ar EUR 50 ikmēneša pabalstu, ko strādājošie cilvēki varēs saņemt par katru bērnu, jo tādējādi visi vecāki, neatkarīgi no viņu ienākumiem, varēs saņemt vienādu atbalstu.

Vai šīs izmaiņas vairāk izjutīs mājsaimniecības ar augstiem vai zemiem ienākumiem? Pirmkārt, tas ir atkarīgs no tā, kā bērnu skaits atšķiras mājsaimniecībām ar dažādiem ienākumiem. Zemāk 1. attēlā mēs parādam, kā sadalās mājsaimniecības ar bērniem dažādās ienākumu grupās. Šeit mēs ņemam vērā tikai tos bērnus, par kuriem vecāki ir tiesīgi saņemt ĢVP, t.i., bērnus līdz 15 gadu vecumam, vai bērnus līdz 20 gadu vecumam, ja viņi turpina mācīties un nav stājušies laulībā. Attēlā mājsaimniecības ir saranžētas pēc ienākumu sadalījuma decilēm: jo augstāka decile, jo turīgāka mājsaimniecība. 1. decilē atrodas 10% Latvijas mājsaimniecību ar zemākajiem ienākumiem, 2. decilē nākošie 10% mājsaimniecību ar nelieliem augstākiem ienākumiem, bet 10. decilē atrodas 10% Latvijas mājsaimniecību ar augstākajiem ienākumiem. Šeit tiek ņemti vērā visi mājsaimniecības rīcībā esošie ienākumi: algas, pabalsti, pensijas un citi ienākumu veidi, pēc nodokļu nomaksas.

Attēls parāda, ka mājsaimniecības ar vienu bērnu ir salīdzinoši turīgas, mājsaimniecību ar diviem bērniem īpatsvars ir augstākais mājsaimniecību ar vidējiem ienākumiem vidū, bet mājsaimniecību ar trim vai vairāk bērniem īpatsvars ir aptuveni vienāds visās ienākumu sadalījuma decilēs. Ja saskaitīt kopā visas mājsaimniecības ar bērniem, tad tādu ir vairāk starp mājsaimniecībām ar vidējiem un augstiem ienākumiem.

1. attēls: Mājsaimniecību ar bērniem īpatsvars rīcībā esošo ienākumu sadalījuma deciju griezumā

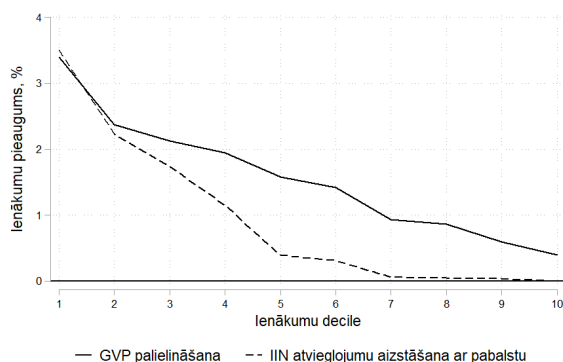

Avots: autoru aprēķini izmantojot EUROMOD-LV modeli un EU-SILC datus

Tātad, var secināt, ka turīgas mājsaimniecības un mājsaimniecības ar vidējiem ienākumiem no ĢVP palielinājuma absolūtajā izteiksmē iegūs vairāk. Bet kurām mājsaimniecībām ienākumi vairāk palielināsies procentos? Tas ir svarīgi, jo procentuālais pieaugums ļauj spriest par to, kuras iedzīvotāju grupas vairāk izjutīs reformas pozitīvo ietekmi. Pieaugums eiro to neparāda, jo, piemēram, mājsaimniecībai ar EUR 200 ienākumiem uz vienu ģimenes locekli papildu EUR 50 nozīmē daudz vairāk, nekā tāds pats ienākumu palielinājums ģimenei, kuras rīcībā uz katru locekli ir EUR 1000.

Procentuālais ienākumu palielinājums ir parādīts 2. attēlā. Kā var redzēt, ĢVP paaugstināšanas rezultātā visvairāk iegūst trūcīgākās mājsaimniecības: viņu ienākumi pieaug vidēji par aptuveni 3.5%, bet turīgāko mājsaimniecību ienākumi – mazāk kā par 0.5%. Interesants ir otras reformas rezultāts, kad IIN atvieglojums par apgādājamiem ir aizvietots ar pabalstu. Šī reforma budžetam izmaksās mazāk, jo vienlaicīgi ar izdevumu pieaugumu pabalstiem pieaugs arī budžeta ieņēmumi (jo netiks piemēroti IIN atvieglojumi). Tās rezultātā trūcīgākās mājsaimniecības iegūst tikai nedaudz mazāk nekā 1. scenārijā, bet turīgākās neiegūst neko, kā rezultātā vairāk samazināsies ienākumu nevienlīdzība un nabadzība. Tātad, ja prioritāte ir atbalstīt trūcīgās mājsaimniecības un budžeta līdzekļi ir ierobežoti, IIN atvieglojumu aizstāšana ar jaunu pabalstu izskatās efektīvāka.

2. attēls: Mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma izmaiņas ienākumu deciju griezumā bērnu pabalstu reformu rezultātā, %

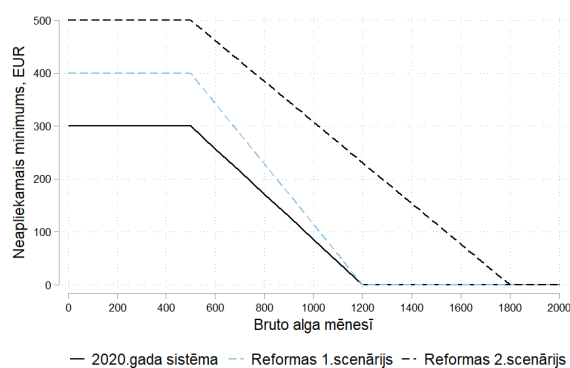
Avots: autoru aprēķini izmantojot EUROMOD-LV modeli un EU-SILC datus

Diferencētais neapliekamais minimums

Otrs reformu virziens skar IIN diferencēto neapliekamo minimumu (DNM). DNM Latvijā tiek piemērots kopš 2016. gada un tā galvenā ideja ir vienkārša: jo augstāka alga, jo mazāks neapliekamais minimums tiek piemērots. DNM tika ieviests tad, kad Latvijā vēl bija plakana IIN likmju skala un tādējādi tika nodrošināta IIN progresivitāte¹.

Piedāvātās reformas paredz paaugstināt maksimālo neapliekamo minimumu un paaugstināt algas sliekšni, līdz kuram tas tiek piemērots. Apskatīsim divus no piedāvātajiem scenārijiem: (1) maksimālais DNM tiek palielināts no pašreizējiem EUR 300 līdz EUR 400, bet ienākuma sliekšnis, virs kura neapliekamais minimums netiek piemērots, tiek saglabāts EUR 1200 līmenī (gaiši zila līnija 3. attēlā); (2) maksimālais neapliekamais minimums tiek palielināts līdz EUR 500, bet ienākuma sliekšnis — līdz EUR 1800 (melna pārtraukta līnija 3. attēlā).

3. attēls: Piedāvātās diferencēta neapliekamā minimuma reformas

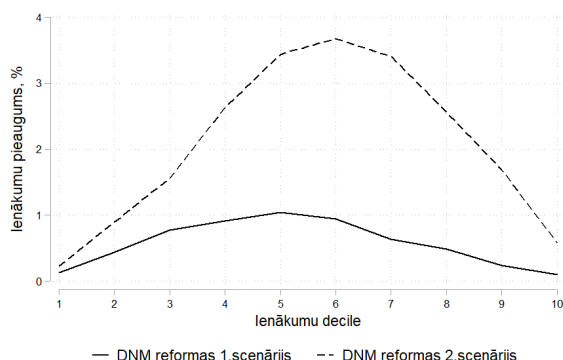

Avots: autoru veidots

Abas reformas samazinās IIN slogu. 4. attēlā ir parādīts sagaidāmais ienākumu pieaugums mājsaimniecībām ar dažādiem ienākumu līmeņiem. 2. reformas scenārijs nodrošinās lielāku ienākumu pieaugumu visiem, bet no tā visvairāk (aptuveni 3.5% pieaugums) iegūs mājsaimniecības ar vidējiem rīcībā esošajiem ienākumiem (5. – 7. decile) — šajās decilēs atrodas cilvēki ar mēneša bruto algām EUR 650 – EUR 850 robežās. Trūcīgākās un turīgākās mājsaimniecības iegūs salīdzinoši maz. Trūcīgākās iegūs mazāk tādēļ, ka apakšējās decilēs ir mazāk strādājošo cilvēku un viņi nejut IIN izmaiņas, bet daudziem no tiem, kas strādā, arī pirms plānotās reformas liela daļa ienākumu netiek aplikta ar nodokli. Turīgākās mājsaimniecības šo reformu izjutīs mazāk, jo viņiem DNM pieaugums mazāk, kā arī tādēļ, ka neapliekamais minimums veido mazāku daļu no viņu ienākumiem un, līdz ar to, arī procentuālais ieguvums ir mazāks. Līdzīga, bet krietni mazāka ietekme ir sagaidāma no reformas 1. scenārija. Saskaņā ar mūsu aprēķiniem, neviena no šīm reformām būtiski neietekmēs ienākumu nevienlīdzības rādītājus, jo galvenie ieguvēji ir mājsaimniecības ar vidējiem ienākumiem.

¹ Nemainīgs neapliekamais minimums, kurš tika piemērots līdz 2016. gadam, arī nodrošināja noteiktu IIN progresivitāti, bet diferencētais neapliekamais minimums to būtiski palielināja.

4. attēls: Mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma izmaiņas ienākumu deciju griezumā DNM reformu rezultātā, %

Avots: autoru aprēķini izmantojot EUROMOD-LV modeli un EU-SILC datus

IIN likmju izmaiņas un diferencētā neapliekamā minimuma aizstāšana ar fiksētā apmēra neapliekamo minimumu

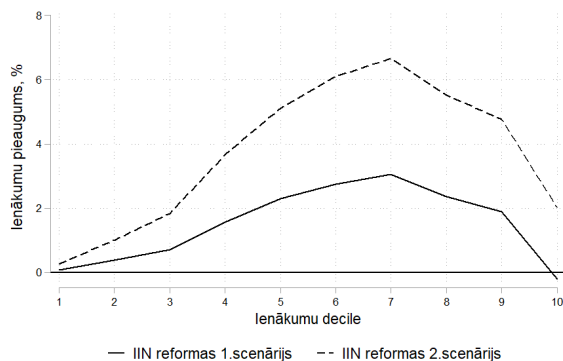
Kā vēl viens reformu variants tiek piedāvāts mainīt IIN likmes, vienlaicīgi aizvietojo ar diferencēto neapliekamo minimumu ar fiksēto neapliekamo minimumu un atceļot solidaritātes nodokli (reformas apkopotas 1 tabulā).

1. tabula: Piedāvātās IIN reformas

2020. gada sistēma	IIN 1. reformas scenārijs	IIN 2. reformas scenārijs
- Tiek piemērots DNM	- Mēneša neapl. minimums: EUR 310	- Mēneša neapl. minimums: EUR 500
- Mēn. alga līdz EUR 1667: IIN 20%	- Mēn. alga līdz EUR 1000: 20%	- Mēn. alga līdz EUR 1200: 21%
- Mēn. alga virs EUR 1667: IIN 23%	- Mēn. alga no EUR 1000 līdz 4000: 25%	- Mēn. alga no EUR 1200 līdz 4500: 25%
- Gada alga virs EUR 62800: IIN 31.4%	- Mēn. alga virs EUR 4000: 36%	- Mēn. alga virs EUR 4500: 37%
- Gada alga virs EUR 62800: Solidaritātes nodoklis 11%	- Solidaritātes nodoklis atcelts	- Solidaritātes nodoklis atcelts

Līdzīgi kā DNM reformas, IIN likmju reformām būs ļoti neliela ietekme uz trūcīgākajām Latvijas mājsaimniecībām, jo šajā iedzīvotāju grupā ir daudz nestrādājošo (bezdarbnieki, ekonomiski neaktīvie), kuri neko neiegūst no IIN reformām. Bet kā mainīsies citu iedzīvotāju rīcībā esošie ienākumi? Mūsu aprēķini parādīti 5. attēlā.

5. attēls: Mājsaimniecību rīcībā esošā ienākuma izmaiņas ienākumu deciju griezumā IIN reformu rezultātā, %

Avots: autoru aprēķini izmantojot EUROMOD-LV modeli un EU-SILC datus

Kā redzams 5. attēlā, visas iedzīvotāju grupas, izņemot turīgākās mājsaimniecības reformas 1. scenārijā, no piedāvātajām IIN izmaiņām iegūs. Šis ieguvums galvenokārt nāk no neapliekamā minimuma palielinājuma, jo piedāvātais neapliekamais minimums abos scenārijos pārsniedz maksimālo DNM (EUR 300), kas tiek piemērots 2020. gadā. Un šo ieguvumu visvairāk izjutīs tie, kuriem pašreiz netiek piemērots neapliekamais minimums (t.i. iedzīvotāji ar algām virs EUR 1200). Vienlaicīgi šo (diezgan augstu) algu saņēmēju ienākumu pieaugumu ierobežos likmes palielināšana no 23% līdz 25%, tomēr, kā liecina mūsu aprēķini, lielākie IIN reformu ieguvēji ir salīdzinoši turīgas Latvijas mājsaimniecības (6. – 8. ienākumu deciles). Tas, saskaņā ar mūsu aplēsēm, atspoguļosies arī ienākumu nevienlīdzības pieaugumā.